

Marjeta Humar

Moje politično delovanje

O svojem političnem delovanju pravzaprav težko pišem, saj nimam navade gledati nazaj. Zame je pomembno, kaj bo danes, jutri in letos. Za pisanje spominov tak način mišljenja ni dober. Sicer se zmeraj čudim in ne verjamem ljudem, ki za nazaj vse natančno vedo, na primer tudi to, kakšno vreme je bilo na določen datum. Ne vedo pa, kaj bi morali storiti zdajle. Zapomnim si samo pomembne težke in lepe stvari ter zanimive anekdote, zlasti v zvezi s svojimi otroki in z vnuki.

Nekateri ljudje o sebi mislijo, da so (bili) heroji. Osebno pač mislim, da človek mora narediti, kar določen čas od njega zahteva. Če to uresniči, je prav. Tako ne gojim spominov. Tudi dokumentov o Demosu nimam. Pred leti sem zavrгла gradivo za seje občinskega sveta, ker nisem nikoli imela toliko časa, da bi papirje uredila. Mislim tudi, da obstajajo uradni arhivi, v katerih je vse lepo urejeno in si to človek lahko ogleda. No, za Demos, sploh pa za kamniški Demos, to ne velja. Gradivo še zmeraj hranijo vzorni posamezniki. Tako se lahko oprem samo na svoj spomin.

Kdo sem? Izhajam iz družine dvoživke: na eni strani smo imeli majhen kos hribovite zemlje, na drugi je bil moj oče profesor. Bili smo kmetje in intelektualci. Biti kmet je bilo v komunizmu nekaj nečastnega. Imeti rad zemljo – to je bilo pa sploh nekaj čudaškega. Če si imel nekaj zemlje, po vojni nisi dobil kart, doklad, ne štipendije in še marsičesa drugega ne. Mama je večkrat pripovedovala, kako je bilo prvo leto po vojni. Očeta ni bilo doma, ker je nekje izobraževal jugoslovanske oficirje. Kar je mama sama pridelala – nekaj krompirja, je vzela obvezna oddaja. Za starega očeta, ki je bil na smrt bolan, je imela samo kamilice brez sladkorja. Kako humana oblast! Potem je stari oče v Ljubljani v bolnišnici leta 1947 umrl. Ker ni bilo denarja za prevoz v Kamnik, so Janeza Slugo, navezanega na njegovo zemljo na Žalah, pokopali v Ljubljani v množici neznanih grobov.

Po vojni še ni bilo tako kot danes, da je zemlja vredna toliko, za kolikor jo lahko prodaš kot gradbeno parcelo. Po zemlji, ki je bila na ravnini, so z razlastitvami segali komunistični oblastniki. Naše strmine te časti niso doživele. Drugače pa je bilo pri Mlinarjevih na Perovem, kjer se je rodila moja mama. Iz leta v leto so poddržavljali zemljo. Stari oče, ki je bil pameten in razgledan kmet in mlinar, je zaradi tega, ko so mu brez vnaprejšnje napovedi zaradi gradnje Svilanita zaprli Mlinščico in mu tako ukinili mlin, hitro umrl. Še v 80. letih, ko je umirala stara mama, so prišli delavci pred hišo in začeli razlagati orodje s tovornjaka, da bodo zakoličili tisti kos zemlje, ki so ga potrebovali za svoje gradbene načrte. Takrat so

se Mlinarjevi odločno uprli. Delavci so odšli in se niso nikoli več vrnili. Stara mama ni videla, kaj se dogaja, po hrupu pa je slutila; vedela je, da spet hočejo zemljo. Meni se je ta zemlja zmeraj zdela lepa: ravnina, skrbno obdelana. Oblast pa tega ni marala. Danes njiv ni več, travniki pa so postali pasja sprehajališča in stranišča, če že niso pozidani.

Za ta prispevek moram razmisliti o sebi in svojem 18-letnem političnem delovanju. Le tako si lahko odgovorim, zakaj sem bila in sem še danes prepričana, da je bilo prav, da sem se priključila Slovenskim krščanskim demokratom in Demosu. Čeprav bi bilo takrat s stališča moje poklicne poti veliko pamej, da bi bila opravila doktorski študij. Vendar: to še zmeraj lahko storim, k padcu komunizma pa ne morem več prispevati. Ali pa bo že spet treba?

Vendar sta tudi ti dve stvari povezani. Brez demokratizacije kot nepartijka in katoličanka nisem mogla doktorirati. Pa ne samo jaz, več mojih kolegov je bilo tako kaznovanih. Prvih pet let sem učila na Osnovni šoli Frana Albrehta v Kamniku. Rada sem bila v razredu, cenila sem ravnateljca Vekoslava Frbežarja, zbornica pa mi je bila neprijetna. V času študija sem si vseskozi želela delati na Inštitutu za slovenski jezik. Ko je bilo leta 1974 razpisano mesto asistenta, sem se z veseljem prijavila in bila sprejeta. Sodelovala sem pri izdelavi Slovarja slovenskega knjižnega jezika – do sedaj največjem slovenskem leksikografskem projektu. Od njegovega zaključka dalje pa se ukvarjam s terminologijo. Kot asistentka sem vedela, da moram doktorirati. Na magistrski študij sem se vpisala skupaj s kolegico. Najina mentorica je bila dr. Breda Pogorelec. Študij pa ni šel nikamor. V enem letu nisva napravili niti enega izpita. Vsakih štirinajst dni sva hodili na pogovore. Snov, ki naj bi jo obvladali, se je s sestanka na sestanek spreminjala. Za profesorico ni bilo nikoli pomembno tisto, kar nama je naročila, naj preštudirava, ampak zmeraj nekaj drugega. Vse skupaj pa ni imelo nobene zveze s tematiko magistrske naloge. Po enem letu se mi je posvetilo, da to ne pelje nikamor. Zakaj? Popolnoma jasno mi je postalo takrat, ko je bila moja kolegica, tudi nepartijka in katoličanka, izvoljena za tajnico Slavističnega društva. Njeno delo je bilo pravzaprav samo opremljanje pošte z znamkami in pisanje zapisnikov. Znamke smo ji pomagali lepiti kolegi v sobi. Po treh ali štirih tednih, ko je profesorica Pogorelčeva, ki je bila predsednica, izvedela, kaj je njena tajnica, jo je brez občnega zbora odstavila, mi pa nismo smeli več lepiti znamk. Čez leta, ko so bile v Ljubljani demonstracije v podporo t. i. četverici, sva se s profesorico tam srečali. V času demonstracij na Roški cesti sem namreč vsak dan šla tja. Rekla mi je: »Boris Paternu bi bil hud, če bi me videl tu.« Med zobmi je imela še polno solate od kosila. Zagabila se mi je, saj sem jo poznala. Vse življenje je vedrila in oblačila na slavistiki v Ljubljani. Bila je profesorica, ki jo je vzdrževala partija, saj ni nikoli izdala kakšne pomembne stvari, neredno predavala, o čem predava, pa vse leto nisi mogel uganiti. Vendarle: bila je prava. Prav tisti tip profesorja, ki jim je predavatelj Vinko Cuderman na simpoziju o dr. Antonu Slodnjaku na Filozofski fakulteti – najbrž malo pred političnimi spremembami – dejal: »Ščurki!« Slodnjaka so leta 1959 vrgli z univerze, čeprav je bil med vojno sodelavec Osvobodilne fronte in zato trikrat zaprt. Na simpoziju pa so ljudje, ki so pred tem na fakulteti vedrili in oblačili, govorili o njem samo pozitivno. Bili so pač drugi časi.

V času pred osamosvojitvijo sem bila članica Jezikovnega razsodišča, ki je imelo svoj sedež na Socialistični zvezi delovnega ljudstva na Komenskega ulici v Ljubljani. Člani smo prihajali tja enkrat na teden in pripravljali izjave za objavo v časopisju. Tam so uradniki lepo živeli. Bilo je zmeraj živahno – dokler se ni začelo kazati, da bo Jugoslavija propadla. Takrat so sobe postale tihe. Tudi uslužbenci so se odpeljali v druge službe kot podgane s potaplajoče se ladje. Naša povezava s SZDL je bil Borut Šuklje, kasnejši veleposlanik v Srbiji. V nekem pogovoru, najbrž leta 1988, je rekel, da so jugoslovanski visoki oficirji JLA na obisku v Sovjetski zvezi vprašali svoje sovjetske kolege, kaj mislijo o političnem stanju, ali bodo vzdržali, pa so jim ti menda odgovorili, da bodo oni vzdržali vse pritiske. 31. maja 1988. sem

nesla članek za objavo na RTVS. Na steni pri vhodu v radijsko poslopje je bil majhen plakat, na katerem je pisalo, da so aretirali Janšo, Tasića, Zavrla in Borštnerja. Postopek proti njim je potekal v Ljubljani v srbohrvaščini. Proti temu je z izjavo protestiralo tudi Jezikovno razsodišče. Ko je ob političnih spremembah razpadla Socialistična zveza, je bilo ukinjeno tudi Jezikovno razsodišče.

Že pred dogodki na Roški cesti je bilo zanimivo gledati komuniste v službi. Ti so v 80. letih sredi delovnega dopoldneva pogosto sestankovali ure dolgo. Takrat se je zaključevala četrta knjiga Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Kot pregledovalka sem morala popravljati slabo izdelana gesla kolegov, ki se z osnovnim delom niso imeli časa ukvarjati. Zato sem se tiho in glasno jezila na komunistične sestanke sredi delovnega časa. Starejša kolegica Marta Silvester me je kar naprej mirila: »Bodi tiho in delaj!« To se mi je zdelo neumno. Partijski sekretarki sem rekla, naj sestankujejo popoldne. Ker je bilo že vidno, da se jim majejo tla pod nogami, so »reševanje sveta«, kot smo to imenovali, prestavili na popoldne. Takrat pa je navdušenje za sestanke minilo. Bolj se je čas nagibal v 2. polovico 80. let, manj jih je bilo. Nekateri so izstopili iz partije, ker je bila članarina kar naenkrat previsoka, drugi so se potuhnil. Spomin na njihovo oholo obnašanje, ko so bili nekaj več, pa je ostal. Ena od posebnosti Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kamor je sodil naš inštitut, je bila tudi ta, da so partiji dajali mnenja o nepartijskih pri reelekcijah. Temu smo se upirali. Stvar so v 80. reševali tako, da so dali besedilo kolegu, ki so ga ocenjevali, v pregled, vendar ne vsem. Kasneje je to funkcijo dajalca mnenj za nepartije opravljal sindikat, dokler ni tudi to postalo skrajno neumno. Zanimivo pa je, da teh mnenj v personalni mapi, ko sem se upokojila, ni bilo. Kdo je počistil arhiv, ne vem. Vem pa to, da so ostala v personalni mapi mojega očeta, ki je služboval na kamniški gimnaziji, vsa mnenja njegovih partijskih kolegov. So pač imeli hrbtenico ali pa so bili še bolj trdno v sedlu.

Krščanskim demokratom sem se pridružila kot ustanovna članica. Že prej sem mislila vstopiti v Slovensko demokratsko zvezo, vendar nisem znala najti zveze. Tako mi je kolegica, ki ji je Lojze Peterle nosil v lekturo revijo 2000, rekla: »Ti, Lojz bi rad ustanovil stranko. Potrebuje 200 ustanovnih članov. Ali ga boš podprla?« Seveda sem to takoj storila in še danes sem prepričana, da sem se odločila prav. Kljub vsemu in prav zaradi tega. Stranka slovenskih krščanskih demokratov je bila ustanovljena 2. novembra 1989. H kamniški SKD me je povabil Milan Windschnurer. Tako sem sodelovala na ustanovnem zboru in kandidirala na prvih demokratičnih volitvah.

Z Lojzetom Peterletom sem se po vključitvi v stranko pogosto srečevala. Zelo zanimivo je bilo takrat, ko se je odločal o priključitvi Slovenski ljudski stranki. Takrat smo Lojze, moj mož in jaz potovali na Poljsko. Lojze je šel v Gdansk na obisk k Lechu Walensi, jaz pa sem šla na terminološki sestanek v Varšavo in potem naprej v Gdansk. Z Lojzetom smo na vseh letališčih (Ljubljana, Dunaj in Varšava) premišljevali, kaj storiti. Peterle bratom Podobnikom nekako ni zaupal. In res se je zgodila prevara. Ljudski stranki se nisem priključila. Ob nastajanju Nove Slovenije pa me je Andrej Bajuk povabil v izvršilni odbor stranke, v katerem sem delovala dva mandata. Tej stranki pripadam še danes.

Priznam, da sem občutila prav eksistenčni strah, ko sem ob prvih volitvah zagledala svojo sliko v propagandni omarici na Steletovi hiši sredi Kamnika. Kandidirala sem v Zbor krajevnih skupnosti. Premišljevala sem, kam sežejo roke kamniške Udbe. Rekla sem si: »Na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti že ne!« Potem je bil volilni zbor na občini. Ne spominjam se datuma. Bilo me je strah, kaj bo. Sestanek je vodil Rafko Zagoričnik. Ta je sredi debate, ali bi o meni glasovali kot kandidatki, na svoj mirni način dejal: »Gospa ima že podporo stranke.« Tako je bila stvar zaključena. Med ljudmi, ki sem jih v tem političnem svetu, ki je bil pogosto tudi cirkus, vseh šestnajst let resnično cenila, je gotovo Rafko Zagoričnik. Vsa leta, kar sem sodelovala v občinski skupščini, občinskem svetu in različnih odborih, je bil miren, strokoven, pošten in nikoli pristranski.

Na volitvah sem bila izvoljena. V občinski skupščini smo se znašli ljudje, ki so politiko dobro poznali, saj so v njej sodelovali že prej, in ljudje, ki smo bili naivni zanesenjaki, kakšni so vzvodi politike, pa nismo imeli pojma. Mislili smo, da je jasno, da bo stvar sprejeta, če je po zdravi pameti dobra. Pa ni bilo tako. Ker Demos ni imel junaka, ki bi kandidiral, je predsednik skupščine spet postal Maks Lavrinc – kot v prejšnjih časih.

Lavrinc je večkrat poudarjal, da sva soseda. To sva res. Tako sva le nekajkrat prišla v spor »na nož«, vendar vedno v mejah normale. Po mojih spominih je bilo to tudi takrat, ko je LDS hotel vriniti za direktorico Matične knjižnice Kamnik svojo članico iz Domžal. Nasprotovala sem ji, ker je malo prej kot direktorica dvema delavkama med porodniškim dopustom znižala plačo. Takrat so mi njeni pristaši in sorodniki grozili po telefonu, me sramotili na različne načine, mi pisali anonimke ipd. Kandidatka, ki je nismo podpirali, mi je javno grozila, da me bo ovadila ustavnemu sodišču, da bo objavila neke slike ipd. Nikoli ne bom pozabila, ko so me na seji ob govornici obstopili najmočnejši poslanci LDS-a, takrat še mladci, da bi me zastrašili. Potem so sejo zapustili. Njihova kandidatka ni bila izvoljena. Naša kandidatka je kasneje kamniško knjižnico razvila v pomembno izobraževalno ustanovo.

Če danes pomislim nazaj, se mi v zvezi z Lavrincem zdi še zmeraj zelo sporno tisto razvpito oddajanje orožja. Ne vem, kako se je to dogajalo. Gotovo pa tega ni storil Anton Fišer, kot se mu je skušalo podtakniti. Mislim, da bi bilo to treba pojasniti. Ko je bil pred leti v Kamniškem zborniku objavljen članek Igorja Podbrežnika o Demosu na Kamniškem, se je Maks Lavrinc jezil. Rekla sem, naj za naslednjo številko napiše svoje videnje, vendar tega ni storil.

Demosovi poslanci so bili zelo različni po izobrazbi in poklicih; skupno jim je bilo to, da niso imeli političnih izkušenj. Nekaj pa je bilo ljudi, ki sicer niso bili izvoljeni kot Demosovi, vendar so tja sodili in so glasovali za naše predloge, če so ocenili, da so dobri. Za vsako stvar, ki smo jo želeli spraviti v življenje, si je bilo treba zelo prizadevati tudi zaradi tridomne skupščine. Iskati je bilo treba podpornike in prepričevati ljudi. Dokler je Demos obstajal kot koalicija, je bilo usklajevanje lažje. Ko pa je razpadel, smo v Kamniku sklenili, da še delujemo skupaj, saj drugače ne bi nič dosegli. Ustanovljena je bila Nova parlamentarna koordinacija, ki sem jo vodila jaz. Težave so bile veliko večje kot prej, saj so tudi nekdaj Demosove stranke precejkrat vlekale vsaka v svojo stran. Glede na današnjo usodo Slovenije je bil razpad Demosa, vsaj po mojem prepričanju, razglašen prekmalu, saj nikakor še ni opravil tistega, kar bi bil moral. Zaradi ljudi iz prejšnjega političnega sistema, ki so se vključili v Demos, pa ta ni mogel narediti ostre meje s prejšnjo politiko. Zato imajo danes slovenski delavci balkanske plače in slovenski menedžerji ameriške jahte in hiše, zato se ne ugotavlja izvora bogastva, zato ...

Kako je potekalo naše politično delo? To politiko, s katero smo se ukvarjali, imenujem »nočna politika«. Podnevi je bilo treba redno delati v službi in doma. Ponoči pa so potekali sestanki, na katerih smo določali našo politiko, ki smo jo potem zagovarjali na skupščini. Ker smo to hoteli, smo zmogli.

Kateri od teh ljudi so mi najbolj ostali v spominu? Od SKD-jevcev je med zelo delovne gotovo sodil Milan Windschnurer. Ta je pripravljaval dnevne rede nočnih sej z neskončno točkami, pisal zapisnike ..., fotografiral, objavljaval v omarici na Steletovi hiši (mimoidoči so se pred to omarico kar pogosto ustavljali). Oster nasprotnik komunizma je bil Marko Magister, saj so njegovi družini po vojni vzeli hišo in avtobusno podjetje v Šentvidu nad Ljubljano, starši so se kot podjetniki izselili, otroci so se razselili po Ameriki in Evropi, nekateri pa ostali doma v eni sobi sicer podržavljene družinske hiše. Bili so brez staršev in brez imetja. Na ustavo in pravo je vseskozi prisegal Pavle Očepek. Tudi jaz mislim, da bi pravo moralo urejati vse, vendar je to v svetu, v katerem ni vrednot, nemogoče. Osebno mi je bil po mišljenju in poklicu bližji Milan Šuštar, slavist in gospod, ki se ni nikoli tako jezil kot jaz. Stvari je znal izpeljati bolj taktično. Od predstavnikov drugih strank je bil eden najbolj bistrih mož Igor Podbrežnik,

predsednik Demosa na Kamniškem, med zviteže so sodili Tone Hočevar in še drugi kmetje iz Tuhinjske doline, med trdne poštenjake, na katere si se lahko zanesel, pa Marjan Jerman, Janez Stele in geometer Stane Cerar. Med ljudi, ki so svojo idejo na vsak način hoteli uresničiti in za katere ni bilo odstopanja, je sodil Matevž Skamen. Nemogoče se je spomniti vseh, zlasti pa o njih pisati, saj je premalo prostora. V spominu mi je ostal tudi Jože Pogačar, član Združene liste, ki je sedel za menoj. Želel si je, da bi bile seje kratke. Kadar sem bolj na koncu dvignila roko, da bi spregovorila, mi je rekel: »Pa daj no že mir! Pa kaj še hočeš?« Na vse člane skupščine in kasnejšega občinskega sveta pa imam lepe spomine, saj je imel vsak pravico do ravnanja, ki je bilo po njegovi presoji dobro.

Ideološka in druga nasprotja so bila najmočnejša, ko smo bili izvoljeni prvič. Kasneje so se razmerja zmeraj bolj kultivirala in nasprotja osredinila na problem, ki se je obravnaval.

Katere stvari štejem k uspehom Demosovih ljudi in katere k neuspehom?

Najmanj izkušenj smo imeli z urejanjem gospodarstva, kolikor smo nanj sploh mogli vplivati. To je bilo zlasti mogoče z zazidalnimi načrti ipd. Kamniško gospodarstvo se je v glavnem sesulo kot zgradba iz kock – zame, za nekatere zunaj Demosa pa tako, da je denar pritekkel na njihove račune. Miha Babnik mi je nekoč dejal: »Okoristila se nisva, ampak spiva pa lahko.« Res je, ampak ukradli so to, kar so delavci, gospodarstveniki, raziskovalci vsa leta pred vojno in po njej ustvarili. Gospodarstvo je zaradi komunizma dvakrat doživelo hud udarec: po vojni s podržavljenjem in po osamosvojitvi z lastninjenjem, zato so naše plače in pokojnine neprimerljive na primer z avstrijskimi. Slovensko gospodarstvo in kultura sta med vojno in po njej zaradi pobojev ter eksodusa nekomunistično mislečih izgubila veliko izjemno uspešnih in delovnih ljudi. To je huda rana v slovenskem narodnem telesu, ki jo lahko zaceli samo čas. Posledic pa tudi ta ne more popraviti. Lani sva bila z možem v Ameriki in Kanadi. Srečala sva se z veliko Slovenci. Generacija, ki je bila nasilno izgnana v tujino, z bolečino prav zdaj umira. Tam rojeni slovenski Američani pa so sprejeli Ameriko kot svojo domovino. Slovenska govornica se izgublja. Od slovenstva so ostali veselice na slovenski pristavi zunaj Clevelanda, klobase z zeljem (samo kako ameriško plastične), potice, slovenske maše, čeprav cerkvam že grozi zaprtje, in grobovi.

Glede na poklic sem se ukvarjala zlasti z družbenimi dejavnostmi. V nadaljevanju bom skušala oceniti, pri katerih projektih smo bili uspešni in pri katerih ne. Gotovo pa je, da je uresničitev večine večjih projektov od zamisli v našem času segla še v županovanje Antona Toneta Smolnikarja.

Telefonija

V 80. letih v kamniški občini še marsikdo ni imel telefona, mislim klasičnega, mobilnih tako ali tako še ni bilo. Zelo pomembna naloga zlasti Sklada stavbnih zemljišč je bila gradnja telefonskega omrežja. Že takrat se je vedelo, da bo vse to omrežje, ki ga gradimo, last podjetja, ki se bo ukvarjalo s telefonijo. Nekateri so menili, da bi morale biti pogodbe sklenjene tako, da bi to podjetje vrnilo denar. Na to takratni direktor podjetja PTT ni pristal. Drugi smo menili, da je treba graditi takoj, ker ljudje, zlasti na podeželju, telefon potrebujejo. Tako se je telefonija v tistem času močno razširila. Nekaj denarja je zdajšnji Telekom pred časom vrnil. Prehitevanje v zahtevah pa bi upočasnilo gradnjo omrežja. Takrat sem tudi sama dobila telefonski priključek.

Lekarna

Zaradi zaprtja šitne je bil dostop do lekarne (in je še zdaj) zapleten. Igor Podbrežnik je predlagal, da se odpre lekarna v zdravstvenem domu, kar je olajšalo dostop do zdravil. Lekarna še zmeraj služe.

Katoliški vrtec

Kar zadeva vrtce in šole, smo bili na eni strani uspešni, na drugi pa popolnoma neuspešni. Sezidan je bil nov vrtec v Kamniku. Šmartno v Tuhinju je dobilo novo šolo in vrtec. Ker je bil po denacionalizaciji cerkvi vrnjen stari vrtec, bi bilo mogoče v njem z manjšimi popravili, zlasti zaradi slabega vzdrževanja prejšnjih državnih lastnikov, urediti katoliški vrtec. Tudi iz občinskega proračuna bi se takrat pod županom Smolnikarjem dalo dobiti nekaj denarja, vendarle cerkev teh prostorov ni dala. Potrebovali so jih za verouk. Res je, vendar bi se to dalo urediti drugače v nekdanjem župnišču. Ponujali so nam prizidek k Maistrovi hiši. Samo ponujali. Kaj bi bilo, če bi se za ta projekt odločili, pa ne vem. Sploh pa bi to zahtevalo veliko več denarja. V nekdanjem vrtcu so še zmeraj majhna stranišča in primerni prostori za otroke, katoliškega vrtca pa Kamnik nima. Kako kratkovidno!

Kulturni dom

Tone Fričar je v Kamniškem občanu pogosto pisal, da kamniška kultura nima posode, v kateri bi se razvijala. Kulturni dom je bil last Podjetja Kamnik, zastarel in nevzdrževan. Demosov predsednik izvršnega sveta Mihael Novak se je odločil in Kulturni dom odkupil. Vem, da smo potem veliko govorili o tem, kaj storiti s to zapuščeno posodo za kulturo. Izdelani so bili imenitni načrti. Tako bi dom postal pravi kulturni center. Pametno ali neumno: sama sem zagovarjala to različico obnove, denarja zanjo pa ni bilo. Danes je dom obnovljen v precej bolj skromnem obsegu, vendar dobro služi svojemu namenu.

Maistrova hiša

Če bi hoteli gojiti Maistrov spomin na višji ravni, bi bilo treba urediti vsaj spominsko sobo v Maistrovi hiši na Šutni. Ta je cerkvena last. Kaj se zatika, da se ne da nič urediti, ne vem. Vem pa, da bi morali tu odigrati svojo vlogo Maistrovo društvo, kamniški muzej, ministrstvo za obrambo, občina in tudi cerkvene oblasti.

Obnova frančiškanskega samostana

K pomembnim uspehom kamniškega izvršnega sveta pod vodstvom Marije Sitar in Mihaela Novaka sodi obnova stanovanjskega dela med vojno in po njej opustošenega frančiškanskega samostana. Tu je, mislim, odigral pomembno vlogo tudi Maks Lavrinc. Ne vem natančno, kako so se dela financirala. Vem pa, da smo dobili prostor za imenitno zbirko starih knjig, galerijo slik, dvorano za različne prireditve, skratka kulturne prostore, na katere smo lahko ponosni in so vključeni v kamniško kulturno ponudbo.

Občinski praznik, posvečen Rudolfu Maistru

Zdajšnji občinski praznik je posvečen Rudolfu Maistru, rojenemu v Kamniku. Ko smo razmišljali o spremembi datuma občinskega praznika, je Milan Šuštar predlagal poimenovanje po Maistru, jaz pa sem ga predlagala občinskemu svetu. Župan Anton Tone Smolnikar je bil navdušen. Svetniki so predlog enoglasno podprli. Odlok o poimenovanju občinskega praznika je bil sprejet 20. decembra 1995, podpisal pa ga je nekdanji predsednik Demosa Igor Podbrežnik.

Preimenovanje ulic

Z današnjega stališča, ko je vse vseeno, se morda zdi preimenovanje ulic nepomembno. Za nas, ki smo želeli postaviti temelje novega sveta, pa so bila imena ulic pomembna. V tistih časih sem velikokrat

potovala v Varšavo na Poljsko. Zelo zanimivo se mi je zdelo, da imajo Poljaki v cerkvah veliko spomenikov in spominskih plošč vojaškim poveljnikom iz različnih vojn, tudi iz zadnje. Premišljevala sem, zakaj pri nas to ni mogoče. Mislim, da zato, ker nismo imeli svoje vojske, v drugi svetovni vojni pa so prišli na površje poveljniki, ki so sodelovali v bratomorni vojni in niso delovali skladno z mednarodnimi kodeksi. Na seji februarja 1992 smo svetniki SKD predlagali, da se kamniške ulice, imenovane po spornih herojih druge svetovne vojne, preimenujejo. Namesto Titovega smo dobili Glavni trg, namesto Kidričeve – Šutno in namesto Šlandrove ulice Samostansko, tudi Frančiškanski trg in Rasprov prehod. Vrsta drugih preimenovanj pa še čaka na boljšo sestavo občinskega sveta in komisije, ki se s tem ukvarja. Danes je tako, da komisiji lahko pišeš, vendar ti nihče ne odgovori, ker kot občan nisi vreden odgovora. Razmisliti bi bilo treba tudi o poimenovanjih šol, knjižnice ipd. Zgodovinsko pomembnih ljudi, ki ponujajo svoja imena, je kar nekaj.

Musica aeterna, Bienale akvarela

Kamnik ima bogato kulturno zgodovino in bogato zgodovino šolstva. Danes pa nima niti ene slovensko prepoznavne prireditve višje ravni. Zanimivo je, da imamo ljudi, ki to znajo organizirati, in imamo tudi prostore. Vse pa se ustavi pri denarju. Musica aeterna je živela več let. Počasi jo je spodjedalo zniževanje občinskih sredstev. Bienale akvarela je bil po mojem spominu dvakrat. Doživel je malo pohval in več kritik. Visoka kultura ne privablja veliko ljudi. Vsaj na začetku ne. Kasneje, ko se prireditve uveljavi, pa tudi. Visoka kultura je zelo pomembna za duhovno bogatitev ljudi. Tega nam v Kamniku manjka.

Miklavževanje

Ob demokratizaciji smo želeli obnoviti lepe stvari iz prejšnjih časov. V lepem spominu zlasti starejših so bila mestna miklavževanja. Na pobudo Milana Windschnurerja smo organizirali javna miklavževanja v mestu in po vaseh. Ta naj bi bila zunaj cerkve. Prvo miklavževanje je bilo, tako mislim, organizirano v telovadnici pri sedANJI knjižnici. Sodelovali smo Milan Windschnurer, Metka Mali in njen mož Marjan in jaz. Miklavž je bil Miro Bider. Kasneje je miklavževanja prevzela skupina iz Tunjic pod vodstvom Ane Stele, ki se je šele pred časom organizirala v Kulturno društvo dr. Franceta Steleta. Od takrat naprej so miklavževanja potekala na Glavnem trgu v Kamniku, v zadnjih letih pa na pobočju Malega gradu. Miklavževanja so bila zmeraj bolj kvalitetna. Tudi nagajanj ni manjkalo. Spominjam se, da nam je nekoč nekdo sredi Miklavževega nagovora vklopil sireno na bližnjem poštnem poslopju, drugič so odklopili elektriko na Glavnem trgu ipd. Prireditve je bila iz leta v leto kvalitetnejša in zmerom več je bilo mladega občinstva. Prevzeti jo je hotel Mladinski center – ali zato ker so mislili, da prinaša bogat zaslužek, ali zato ker bi jo radi ukinili. Malo so poskusili z dedkom Mrazom, potem pa tudi to opustili. Če bi takrat dovolili prevzem miklavževanj, jih danes ne bi bilo več. Morda bi bilo to komu všeč, otrokom pa zagotovo ne.

Paglovčev simpozij

Ko smo v občinskem svetu obravnavali statut nove šole v Šmartnem, sem predlagala, da bi jo poimenovali po Francu Mihaelu Paglovcu (1679–1759). Temu so nasprotovali zlasti tuhinjski svetniki, ker Paglovca niso poznali; zlasti mi je ugovarjal Tone Rajsar. Iz kamniške knjižnice so kar na sámo sejo prinesli Kamniški zbornik, v katerem je Ivan Zika objavil Paglovčev dnevnik. Šola je ostala Osnovna šola Šmartno. Spomin na Paglovca so kasneje oživili krajevna skupnost s predsednikom Tonetom Rajsarjem na čelu, šola, župnik France Baloh in kamniška občina. Leta 1999 so na mestu, kjer je nekaj

stala cerkev sv. Martina, uredili Paglovčev spominski park s Paglovčevim doprskim kipom, ki ga je izdelal Karel Zelič. Občina je leta 2000 pripravila simpozij o tem pomembnem tuhinjskem rojaku. Pripravil ga je odbor pod mojim vodstvom, njegovi člani pa so bili: Franc Baloh, župnik v Šmartnem, Anton Bočko, profesor na Gimnaziji Kamnik, Andreja Eržen iz Kulturnega centra Kamnik, Anton Hočevar, podžupan občine Kamnik, Tone Rajsar, predsednik KS Šmartno, Anton Tone Smolnikar, župan občine Kamnik, Janez Sušnik, Milan Šuštar, Mirina Zupančič in Muzej Kamnik. Na simpoziju je bilo predstavljenih 21 referatov, 20 pa jih je bilo objavljenih v zborniku, ki ga je v uredništvu Marjete Humar izdala Občina Kamnik. Ob simpoziju so bile izdane tudi Paglovčeve pesmi, ki jih je izbral in priredil Janez Močnik. To je bila prva izdaja Paglovčevih pesmi, saj *Cantilenae variae* kljub avtorjevi želji prej niso izšle. 16. marca so bile pesmi predstavljene na koncertu v frančiškanski cerkvi v Kamniku.

Kamniški zbornik

Med svoje najpomembnejše prispevke k demokratizaciji in višji kulturi v Kamniku štejem Kamniški zbornik. Ta je izhajal že po vojni, vendar je kasneje prenehal. Z novim županom Antonom Tonetom Smolnikarjem sva bila oba dijaka kamniške gimnazije. Obema je bil Kamniški zbornik, ki sta ga urejala profesorja Avguštin Lah in Zvone Verstovšek, v lepem spominu kot pomembna publikacija za Kamnik. Predlagala sem mu, da ga obnovimo, kar je z veseljem sprejel. Tako je leta 1996 izšla 13. številka Kamniškega zbornika z bibliografijo vseh povojnih zbornikov, ki so jo pripravile sodelavke Matične knjižnice Kamnik. V uredniški odbor je župan imenoval Božidarja Drovenika, Toneta Ftičarja, Dušana Lipovca, Tino Romšak in Milana Šuštarja. Tudi župan je bil med uredniki in je med njimi še sedaj. Glavna urednica sem postala jaz. Zbornik izhaja na dve leti, in sicer izide za občinski praznik (običajno na začetku aprila). Prav zdaj pripravljamo 20. številko. V tem času je umrl slikar Dušan Lipovec, ki je bil ves čas odličen in skrben urednik za likovni del. Po njegovi smrti njegovo delo nadaljuje Barbara Savenc, ki je hkrati tudi predstavnica kamniškega muzeja. Imenovani pa sta bili še dve novi članici uredniškega odbora: Jasna Paladin in Breda Podbrežnik Vukmir. Zelo pomembno je sodelovanje z anglisti s Srednješolskega centra Rudolfa Maistra, ki že nekaj let prevajajo povzetke v angleščino. Pomemben delež imajo Milan Šuštar, ki vse zbornike lektorira, Dušan Sterle, ki jih opremlja, in Sašo Matičič iz Studia Dataprint, ki jih pripravi za tisk.

Pomembno je poudariti, da je Kamniški zbornik odprt za vse ne glede na politično ali drugo pripadnost. Uredništvo ne posega v vsebino in ne izbira člankov, razen glede na kvaliteto.

Ker se zdaj spominjamo Demosa, je treba povedati, da je bil o Demosu in političnih spremembah objavljen odličen članek Igorja Podbrežnika. Nanj se je nekoliko jezil Maks Lavrinc, ki pa svoje pravice, da objavi svoj pogled na prelomni čas kljub povabilu ni izkoristil. Škoda.

Spravni spomenik in križi za žrtve povojnega nasilja

Takoj po prvih demokratičnih volitvah je bilo Demosu jasno, da se je treba opredeliti do polpretekle zgodovine. Takrat je bil postavljen skromen spomenik sprave na zelenici ob kamniških Žalah. Na njem sta zapisana dva verza: Balantičev in Kajuhov. Spomenik je v močnem neurju odkril takratni predsednik občinske skupščine Maks Lavrinc, Demos pa je predstavljal Igor Podbrežnik, podpredsednik skupščine. Spomenik menda še ni zaključen, vendarle je. Danes ga zaradi nasprotovanj verjetno ne bi več mogli postaviti.

Prve križe na grobiščih po vojni nasilno pobitih je sam postavil Franc Obolnar. Na največjem grobišču v Kamniški Bistrici je kasneje občina postavila skromen železen križ. Tudi to je bilo veliko dejanje,

čeprav se danes ne zdi tako. Pred osamosvojitvijo je bilo po pričevanju občinskih varnostnikov pri njih mesto, kjer so se zlasti prvega novembra zbirale informacije, če kje na grobiščih gori svečka. Policija je takoj odhitela tja in svečko pogasila.

Kamniški SKD zadnji dan v oktobru že vsa leta organizira mašo za vse nasilno pobite v Kamniški Bistrici.

Zbornik žrtev druge svetovne vojne

Kamnik je med redkimi slovenskimi občinami, ki so izdale zbornik o žrtvah druge svetovne vojne – vojnih in povojnih. O nastajanju zbornika je objavljen prispevek Milana Šuštarja. Kljub temu bi rada dodala dve svoji zgodbi. Ena kaže na to, kako težko delo je imela komisija in kakšen strah so ljudem vcepili nekdanji oblastniki, druga pa na to, da so se nekateri vendarle izognili rabljem.

Milan Šuštar mi je naročil, naj popišem žrtve na Žalah, kjer sem doma. Ker nisem vedela za nikogar, sem po telefonu poklicala človeka, ki sem ga poznala vsa leta svojega življenja. Zmeraj sva malo poklepetala. Ko sem mu povedala, kaj želim, me je takoj – prvič v življenju – začel vikati. Tako je postavil med naju mejo. Potem pa je rekel: »Veste, tega pa jaz ne vem, saj sem bil med vojno pek. Podnevi sem spal, ponoči pa delal.«

Ko sem Milanu povedala, da pri nas ni bilo žrtev, je zmagoslavno rekel: »Nisi se dovolj potrudila. Udba je ubila Toneta Pirca. Tako piše v arhivih.« Lahko da, vendar sem tega Toneta poznala. Umrl je naravne smrti, najbrž v 60. letih. Mož je pač imel srečo.

Zaključek

Kaj sem pridobila s sodelovanjem v politiki? Veliko. Zagotovo nič materialnega. Naša politika je bila usmerjena v dobro ljudi, ne v zasebne koristi. V šestnajstih letih, ko sem bila poslanka ali svetnica, kakor se je že ta funkcija imenovala, sem veliko delala, pridobila mnogo izkušenj in spoznala veliko ljudi. Za cilj, to je za demokratizacijo države, sem se s kandidaturami na volitvah večkrat zelo izpostavila. Nisem si pridobila višjega mesta v politiki, ne denarja – tudi z rezultati politike sem samo deloma zadovoljna. Politika, ki smo ji zdaj priča, gotovo ni tisto, za kar smo se trudili pripadniki Demokratične opozicije Slovenije.